

Den arabiske vårens framvekst og ujevne utbredelse

Publisert 9. januar 2013 av Kristen Nordhaug, på [Radikal Portal](#)

Den 17. desember 2010 antente den tunisiske grønnsaksselgeren Mohamed Bouazizis seg selv i protest mot politiets behandling. Han døde av skadene noen dager seinere. Saken ble dekket av den arabiske satellittkanalen Al-Jazeera og kringkastet over hele den arabiske verden. Demonstrasjoner og opptøyer rettet mot regjeringen i Tunisia bredte seg raskt til andre arabiske land, fremmet av felles språk og kultur, internett og satellittkanaler.

Langvarige, autoritære, personbaserte styreverter falt. I Tunisia flyktet president Zine El Abidine Ben Ali landet den 14. januar 2011 etter 23 år ved makten. Egypts president Hosni Mubarak satt med makten i 32 år før han ble tvunget til å gå av den 11. februar. Den 22. august 2011 erobret Libyas opprørsstyrker med luftstøtte fra NATO hovedstaden Tripoli. Muammar Gaddafi hadde da regjert landet i nesten 42 år. Gaddafi ble fanget og drept den 20. oktober samme år. I Jemen ble president Ali Abdullah Saleh skadet i et attentat den 3. juni 2011. Visepresident Abd Rabbuh Mansur Hadi ble valgt til landets president den 27. februar 2012. Saleh hadde da vært president i 33 år. I Syria har Bashar al-Assad vært president siden år 2000. Han overtok presidentembetet etter sin avdøde far Hafez al-Assad. Til sammen har Assadene regjert Syria i mer enn 41 år. Landet er nå inne i en blodig borgerkrig.

I det følgende ser jeg på hvilke politiske, sosiale og økonomiske forhold som førte til misnøye og oppstand i den arabiske verden og hvorfor det ble regimeskifter i noen arabiske stater, men ikke i andre. Jeg knytter forskjellene til regimenes økonomiske politikk og finansielle forutsetninger, til de væpnede styrkenes rolle og til internasjonal geopolitikk.

Den arabiske vårens politisk økonomi

Oppstanden i 2011 var rettet mot undertrykking og korrupsjon. Misnøyen ble forsterket av arbeidsløshet og prisstigning på mat og boliger. Internasjonale olje- og matpriser steg kraftig fra 2007 til midten av 2008. Disse prisstigningene ble i stor grad drevet av internasjonal spekulasjon. Store investeringsfond ble flyttet over til energi og råvarer etter at lufta gikk ut av den amerikanske boligbobla i 2006. Etter et fall i 2008–2009 steg matprisene til nye høyder ved inngangen av 2011. Den første pristoppen for mat i 2008 falt sammen med opptøyer i Midtøsten og Nord-Afrika, den andre med utbruddet av den arabiske våren.

De høye oljeprisene presset opp handelsoverskuddene til de rike oljeeksportørene og deres utenlandsinvesteringer økte. Mellom 2003 og 2008 investerte de seks gulfstatene Saudi-Arabia, Qatar, Bahrain, De Forente Arabiske Emirater, Oman og Kuwait til sammen 900 milliarder dollar i utlandet, derav 120 milliarder i Midtøsten og Nord-Afrika.

De utenlandske investorene inngikk partnerskap med lokale kapitalister med gode forbindelser til landenes herskere for å omgå byråkratiske hindre og vinne anbuds konkurranser og lukrative lisenser. Den politiske elitens korrupsjon og selvberiking ble mer synlig. Både i Tunisia, Egypt og Syria tjente slektninger og familiemedlemmer til statsoverhodene store penger på slik virksomhet. Disse «politiske kapitalistene» var avskydd i befolkningen og kjærkomne skyteskiver for regimekritikere.

I Tunisia og Egypt førte høyt utdannet ungdom an i protestene. De fikk etter hvert støtte av middelklasser, arbeidere og religiøse bevegelser. De arabiske landene hadde store ungdomskuller. I 2010 varierte befolkningsandelen mellom 15 og 29 år fra 38 prosent i Bahrain og Tunisia til over 50 prosent i Jemen. Til sammenlikning er andelen mindre enn 20 prosent i Norge. Ungdommen var bedre utdannet enn sine foreldre. Særlig i byene tok

mange høyere utdanning. Veksten i ungdomskullene var langt større enn veksten i nye jobber. Ungdomsledigheten i Midtøsten lå på hele 23 prosent i 2009. Mange høyt utdannede unge med middelkasseaspirasjoner endte som drosjesjåfører eller servitører, de gode jobbene var reservert for de få utvalgte med forbindelser. Ungdom i byene ble også hardt rammet av høye boligpriser. Hovedparten av utenlandsinvesteringene i Midtøsten og Nord-Afrika gikk inn i fast eiendom og presset opp eiendomspriser. Bolig- og leiepriser vokste raskere enn inntekter.

En rekke av de arabiske landene var sterkt avhengige av import av korn og andre matvarer. Den internasjonale prisstigningen presset opp lokale matpriser. Regimene i regionen fryktet de politiske konsekvensene av høye matpriser. Mange brukte subsidier for å dempe prisstigningen. Dette var en belastning på statsbudsjettet med høye internasjonale priser.

Stater med stor oljeeksport hadde råd til å bruke subsidier samt lønnsøkninger og ansettelser i offentlig sektor for å dempe den sosiale uroen. Unntaket var Libya. Her ble en stor del av statsinntektene fra olje sløst bort på prestisjeprosjekter av liten praktisk nytte samt internasjonal støtte til allierte. Land med beskjeden eller ingen oljeeksport var utsatt for matprissjokket. De hadde ofte stor utenlandsgjeld og gjennomførte nyliberale reformer etter pålegg fra IMF, eller på eget initiativ. Regjeringene i Egypt, Tunisia, Marokko og Jordan var alle i gang med offentlige innstramminger som inkluderte fjerning av subsidier og sysselsettingsprogrammer. Egypt og Tunisia hadde kommet lengst. Stramme budsjetter hindret dem i å dempe matprissjokket.

Fallet til Ben Ali i Tunisia og Mubarak i Egypt var en lærepenge for herskerne i Jordan og Marokko. De skiftet politikk våren 2011. Subsidier og offentlige ansettelser ble brukt til å dempe uroen, men førte til store budsjettunderskudd. Samtidig forsøkte de to regjeringene å mildne opposisjonen med begrensede politiske reformer.

De væpnede styrkers rolle

De væpnede styrker hadde maktmidler til å undertrykke regimenes motstandere med vold. I Tunisia og Egypt lot de være å gripe inn, og de gamle regimene falt. I Bahrain ble opposisjonen undertrykt av lokale sikkerhetsstyrker i samarbeid med saudiske styrker. I andre tilfeller, som i Libya, ble de væpnede styrker splittet. Noen grupper gikk over til opposisjonen som ble støttet av NATO i borgerkrigen. I den pågående borgerkrigen i Syria har de væpnede styrkers alawittiske kjerne av offiserer hittil vært lojale mot Assad, mens en del sunnimuslimske militære har skiftet side.

Disse forskjellene bunnet for det første i omfanget av etniske, religiøse og sekteriske skillelinjer samt offiserskorpsets bakgrunn i minoritets- eller majoritetsgrupper. For det andre var det viktig om de væpnede styrkene hadde en enhetlig, byråkratisk organisasjon eller om den militære ledelsen ble rekruttert gjennom personlige bånd til landets hersker.

Egypt og Tunisia var etnisk og religiøst homogene land (med unntak av Egypts kristne-koptiske minoritet) med små regionale motsetninger. Det store flertallet i de to landene var arabiske sunnimuslimer som også dominerte de væpnede styrkene. Presidentene Ben Ali og Mubarak forsøkte begge å begrense de væpnede styrkers makt. Den militære ledelsen i de to landene sto utenfor de indre sirkler av ”politiske kapitalister”. Forholdet mellom statsledelse og det militære var kjølig og distansert. Det militære så gode muligheter til å bevare eller styrke sin posisjon etter et regimeskifte og unnlot å gå mot opposisjonen.

Andre arabiske stater hadde også byråkratisk organiserte militærstyrker, mens de herskende regimene og de væpnede styrkene var dominert av minoritetsgrupper. Dette gjaldt for Syria der alawitter kontrollerer nøkkelposisjonene i regjeringen og de væpnede styrker,

mens majoriteten av befolkningen er sunnimuslimer. Tilsvarende kontrollerer en sunnimuslimsk minoritet regimer og sikkerhetsstyrker i Bahrain, mens majoriteten av befolkningen er sjiamuslimer. Jordan har en palestinsk majoritetsbefolkning, mens jordanere kontrollerer regimet og de væpnede styrkene. I disse statene sto minoriteten som kontrollerte regimet og de væpnede styrkene samlet mot opposisjonen til forskjell fra de homogene statene Libya og Egypt. I Bahrain ble sikkerhetsstyrker med støtte fra saudiske militærstyrker satt inn mot demonstranter. I Syrias grep opposisjonen til våpen mot regimet. Utover i 2012 mottok opposisjonsstyrkene avhoppere fra de væpnede styrkene og ble støttet av Tyrkia, Saudi-Arabia og Qatar. Opposisjonen består i hovedsak av sunnimuslimer. Den alawittiske kjernen i de væpnede styrkene har vært lojale overfor Assad, selv om sunnimuslimer skaller av. Dette har ført til en blodig borgerkrig, men foreløpig ikke til regimeskifte.

I Libya og Jemen var de væpnede styrkene mindre byråkratisert. Dette var svake stater med sterke skillelinjer ut fra region, stamme- eller klientilhørighet. Statsoverhodene forsøkte å kontrollere offiserskorpset gjennom personlige bånd. Med den arabiske våren ble de væpnede styrkene splittet mellom regimelojalister og regimemotstandere. I Libya seiret opposisjonen i borgerkrigen takket være ekstern militær støtt. I Jemen hadde ekstern påvirkning motsatt effekt. Presidenten tvunget til å gå av, men regimeendringene var begrensede. Saudi-Arabia har støttet regjeringens kamp mot opposisjonen og visepresidenten tok over makten.

Den arabiske vårens ujevne utbredelse

Opprørs- og demonstrasjonsbølger i de arabiske statene i 2011 rokket ved langvarig autoritær stabilitet. Misnøyen i befolkningen ble utløst av vanstyre og korrupsjon, nyliberal økonomisk politikk, voksende ulikhet, arbeidsledighet og prisøkninger. Disse prosessene ble påvirket av den regionale oljeøkonomien.

Den arabiske vårens nedslagsfelt var ujevnt: Omfang og styrke av demonstrasjoner og opptøyer varierte, og regimene var i ulik grad i stand til å motstå presset: De rike, oljeeksporterende statene hadde gode finansielle forutsetninger til å dempe oppstanden. De nyliberale innstramningene i Egypt og Tunisia bidro til regimenes fall. Regimene i Jordan og Marokko lærte av dette og brukte statsutgifter og begrensede politiske reformer for å dempe oppstanden.

De væpnede styrkers organisering og sosiale basis i majoritets- eller minoritetsgrupper var avgjørende for hvorvidt motstanden ble undertrykt som i Bahrain, om de væpnede styrkene ble splittet i en borgerkrig, som i Libya og delvis i Syria, eller om de militære holdt seg i kasernene under oppstanden som i Egypt og Tunisia.

I tillegg til «indre» forhold var det geopolitiske maktpillet viktig. NATO, Tyrkia, Saudi-Arabia og Qatar arbeidet (arbeider) for regimeskifter i Libya og Syria, mens Saudi-Arabia beskyttet regimene i Bahrain og Jemen. I seinere innlegg vil jeg se nærmere på noen av aktørene i det geopolitiske maktpillet om den arabiske våren.

Kilder:

Det foregående er i hovedsak basert på F. Gregory Gause III, *Why Middle East Studies Missed the Arab Spring*, *Foreign Affairs*, July/August 2011 og Lin Noueheid og Alex Warren, *The Battle for the Arab Spring: Revolution, Counter-revolution and the Making of a New Era*, *Yale University Press*, kap. 2–3.